

Az egészségtan tanítás és az egészségnevelés alakulása a polgári iskolai oktatásban

A Szegedi Tanárképző Főiskola 1973-ban ünnepli működésének 100 éves évfordulóját. Az évforduló alkalmából nem érdektelen visszatekinteni az egyes tantárgyak felszabadulás előtti iskolai művelődési anyagának és az oktatás színvonalának alakulására. A tantárgytörténeti visszapillantást indokolttá és időszerűvé teszi a tananyagmódosítást követő új tantervek készítése is. Különösen jelentős – elmaradottsága miatt – az egészségtan tantárgy problémaival való foglalkozás. Csak a legutóbbi időben került napirendre a magyar egészségnevelés eredményeinek, problémáinak és teendőinek megvitatása. Tájékoztató céljából a korabeli tantervek és egyéb oktatási dokumentumok alapján kívánok rövid áttekintést adni az évforduló alkalmából a magyar egészségtan tanítás és egészségnevelés múltjáról, fejlődésének főbb mozzanatairól és a fejlődés egyes szakaszait befolyásoló tényezőkről.

Mivel az az iskolatípus, amelyben a felszabadulás előtt a Tanárképző Főiskola által képzett tanárok tanítottak a polgári iskola volt, az egészségtan tanítás és az egészségnevelés történetét csak a polgári iskolai oktatás fejlődésének vizsgálata alapján elemzem.

A polgári iskolák első tanterve a XXXVIII. tc. értelmében a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által 1868-ban kiadott tanterv, azaz a híres Eötvös-féle tanterv. Feltűnő, hogy ez a célkitűzéseiben Európa egyik leghaladóbb szellemű tanterve, egyáltalán nem foglalkozik az egészségnevelés kérdéseivel. De nem szerepel az egészségtan tanítás az 1877-es II. és az 1879-es III. fiúpolgári iskolai tantervekben sem. *Hazánkban először az 1887-es III. leánypolgári iskolai tanterv vezet be tantárgyai közé az egészségtant.* A fiúpolgári iskolákban pedig csak az 1918-ban kiadott és a felszabadulásig érvényben levő tanterv honosítja meg az egészségtan tanítását az iskolai oktatásban.

Az adatokból kitűnik, hogy *a magyar egészségtan tanítás és egészségnevelés 85 éves múltja tekint vissza.* Kitűnik azonban az is, hogy az egészségnevelés hazánkban hosszú ideig elhanyagolt volt. Az egészségnevelés elmaradottságát, majd *megindulásának körülményeit* és az iskolai egészségnevelés feladatainak meghatározását csak a társadalmi tényezők vizsgálata alapján érthetjük meg.

Ismeretes, hogy a XIX. század közepétől egyre romlottak a magyar nép egészségügyi viszonyai. A kapitalista fejlődés a dolgozó lakosság egészségi állapotát a legnagyobb mértékben rontotta. Az egyre sanyarúbb helyzet kényszerítette a magyar munkásosztályt harcolni egészségügyi ellátásának javításáért. E cél szolgálatában hozták létre a különböző segélyegyleteket. Ennek a harcnak tulajdonítható az is, hogy a polgári iskolákban hamarabb került napirendre az egészségnevelés kérdése, mint a középiskolákban. Az is ismeretes, hogy az egészségügyi problémák megoldásához hiányoztak a tárgyi és személyi feltételek. Hazánkban a múlt század második felében a közegészségügyi szolgálat igen elmaradott volt. Ebben az időben a haladó gondolkodású magyar orvosok harcoltak a magyar közegészségügy problémáinak megoldásáért. Nevezetesen Sauer Ignác, Bugát Pál, Balassa János, Markusovszky Lajos, Fodor József, Grósz Emil stb. Ennek a küzdelemnek lett az eredménye az 1876-ban kiadott törvénycikk a közegészségügy rendezéséről, amelyet azonban a kormányzat nem valósított meg. 1883-ban alakul meg a Magyar Vöröskereszt Szervezet. 1886-ban pedig a magyar egészségügyi kultúra emelése érdekében létrehozák az Országos Közegészségügyi Egyesületet és Fodor József, az egészségtudomány magyar meghonosítója megszervezi az orvosi továbbképzést. Felveti a magyar iskolaegészségügy gondolatát. E cél érdekében *1885-ben sikerül kivívnia az iskolaorvosi és az egészségtan tanári intézmény életbelépését.*

E tények teszik érthetővé, hogy hazánkban először miért csak 1887-ben került napirendre az egészségtannak iskolai tantárgyként való bevezetése. Az a tény pedig, hogy ebben az időszakban a legsúlyosabb és a legégetőbb társadalmi kérdés a dolgozó nők helyzete, az anya- és csecsemővédelem problémája volt, indokolja, hogy miért éppen a leányiskolákban vált szükségessé az egészségtan tanítása és az egészségnevelés megvalósítása.

Az 1887-es leányiskolai tanterv két évtizedig volt érvényben. E szerint heti 2 órában a IV. osztályban (13—14 éves lányoknak) tanították az egészségtant. Az oktatás az egészség és a betegség fogalmának ismertetésével kezdődött. Majd részletesen tanították az egészségre ható különböző tényezőket. Ezt követően az ember szervezetének megismerése képezte a tananyagot, nevezetesen: a mozgás és az érzés, a bőrendszer, az érzékek, a légzés, a vérkeringés és a tápcsatorna. (A megnevezések a korabeli terminológia szerint.) Ezután a tápláló anyagok és a táplálkozás részletes tanítása következett. Hangsúlyozott feladatként tanították a mérgezéseket. Végül az elméleti tananyagok egy nagy fejezetét alkották a ragályos és járványos betegségek.

Az egészségnevelés terén a tanterv a következő feladatokat írta elő: A rögtöni segély teendői életveszély esetén. Teendők a sebfertőzések esetén. A betegápolás feladatait és teendőit gyakorlatilag kellett elsajátíttatni. A tanterv követelményként írta elő az emberi szervezet egyes részeinek megóvására, ápolására és fejlesztésére vonatkozó szabályok ismeretét. Részletesen foglalkoztak a testi neveléssel is. *Az egészségtan tanítása a gyakorlatra helyezte a hangsúlyt.* Mivel leányiskolákról volt szó, különösen jelentős szerepet kapott az anya feladatainak alapos ismertetése.

1908-ban a leánypolgári iskolák számára új tantervet vezettek be. Ez a IV. tanterv az egészségtant: „Élet- és egészségtani ismeretek” címen taníttatja. Meghatározott célja: az emberi test ismerete alapján az egyén és a család egészségének oltalmazására és ápolására szolgáló módok és eszközök megismerése. Szintén a IV. osztályban heti 2 órában tanították. Ez a tanterv, amely közel négy évtizedig volt érvényben, az egészségtan tartalmi anyagát nagymértékben továbbfejlesztette és részleteiben igen alaposan kidolgozta. A tantárgy tartalmi anyagát 3 egységre tagolta:

Az *első egység* az egészséges életre nevelés alapjaként az *emberi szervezet és a szervek működésének megismerését* tartalmazta. A tantárgy témái a következők voltak: A sejtek alkotó elemei, a sejtek életműködései. A mozgás szervei: a csont- és izomrendszer. A bőr és a nyálkahártyák. A táplálkozás szervei. A vér, a nyirok és keringésük. A légzés a beszéd szervével. Az érzés, az érzékszervek és a központi idegrendszer. Az élet szakaszai és az élettartam. — Amint látható, a század eleji *egzségtan tanítás tartalmi anyagának meghatározása egészen korszerű volt.* Lényegében alapját képezte a felszabadulás utáni oktatásunknak.

A *második egység* az *egészség fenntartására vonatkozó ismereteket* tartalmazta. Részletesen foglalkozott a táplálkozás-egzségtan problémáival. Így a különböző tápláló anyagokkal, élvezeti szerekkel, ezek hatásával. A táplálékok elkészítésének problémáival, különös tekintettel a csecsemő és a gyermek táplálására. A vegyes táplálkozás és a friss élelmiszerek fontosságával. A táplálkozás-higiénie kérdéseivel (evőeszközök stb.). Majd a lakás problémáit, tisztántartását, szellőztetését, fűtését, megvilágítását ismertette. Ezután a ruházódás problémái képeztek az anyagot. E téren az időjárással való összefüggés, a különböző ruhaszövetek és ruhanemek egészségre való hatása, a túlságos és korai fűzés, a szoros ruhák, a rossz cipő stb. szerepeltek ismeretanyagként. Végül a különböző életkorokban, főleg a gyermekkorban a test fejlesztésének és ápolásának feladatai képezték a nevelés célját. Ebben az egységben írta elő a tanterv a pihenés, a szórakozás és az alvás szerepének és módjainak megismertetését.

A *harmadik egység* fő témája a *betegségek ellen való védekezés volt.* Ismertette a betegségek okait, nevezetesen: az öröklést, a megeröltetést, meghűlést, fertőzést, baleseteket és a mérgezéseket. *Részletesen foglalkozott az egyes foglalkozásokból eredő betegségekkel (!).* Taníttatta a kórokozókat, a fertőzést és különösen a gyermekkorban előforduló fertőző betegségek terjedését. Részletesen és főleg gyakorlatilag foglalkozott a betegápolással. E téren különösen a nő hivatását elemezte a beteg gyermek ápolása szempontjából. Foglalkozott a kuru-zslással is. Nagy szerepet kapott a tananyagban a kórházak hasznának és szükségességének megismertetése. A gyakorlati élet szempontjából nagy jelentőségű ebben az időben a balesetek és a sérülések igen alapos és részletes tárgyalása. Különösen a mindennapi életben és főleg

a gyermekkorban előforduló baleseteket és sérüléseket ismertették. *Feltűnő a tantárgy anyagában a szesz- és a nikotinmérgezés tanításának kibangsúlyozott meghatározása.* (Elgondolkodtatók ezeknek a problémáknak éles exponálása a század elején az alsófokú lányiskolákban. Kiténik, hogy az alkoholizmus és a dohányzás nemcsak a ma problémája.) Részletesen foglalkozott a tantárgy a balesetek és mérgezések elhárításának és első kezelésének gyakorlati teendőivel. Végül a házi gyógyszerészeti felszerelést, szerepét ismertette.

A *tantervi Utasítás* 14 oldalon keresztül részletes útmutatásokat adott a tanítás elveire és módszereire vonatkozóan. Megállapítja, hogy az *egészségtan tanítás célja az, hogy az egyén a saját és a közvelelő környezetét egészségét meg tudja óvni és a káros befolyásokkal szemben megvédeni.* De nem elégedett meg csak az egyén egészségétanának tanításával, hanem *különös figyelmet fordított a leendő anya és háziasszony nevelésére, valamint a közegészségügyi ismeretek elsajátítására is.* A tantervi előírás értelmében ebben az időben az egészségtan tanítását az iskolaorvosok, főleg orvosnők végezték. A tanítás egyik *vezérelve a gyakorlatiasság* volt. Így pl. az elsősegélynyújtást, a kötözéseket, a hőmérőzést begyakorlás útján sajátították el. Az egészségügyi anyag szempontja és mélysége teljesen megfelelt a kor szellemének. A *munkabiztossági és megelőző életmódra nevelés* terén a leghasznosabb tanácsokkal látták el az iskolák az életbe kilépő lányokat.

A *polgári fiúiskolákban csak az 1918-as tanterv vezette be* először az „*Élet- és egészség-tani ismeretek*” tanítását, mégpedig a IV. osztályban heti 2, és a VI. osztályban heti 1 óraszámban. (A valóságban a VI. osztályok annyira elnéptelenedtek, hogy érdemileg azokkal felélt foglalkozni.) A kései bevezetés magyarázata szintén társadalmi okokban keresendő. Az 1876-os közegészségügy rendezésével foglalkozó törvény végrehajtásához a kormányzat nem biztosított pénzt. A magyar egészségügyi helyzet egy helyben topogott. A munkasztaély és a haladó orvosok harca nem volt elégséges a magyar egészségügy hathatós reformjához. A századforduló után az osztályharc élesebbé válása hozott némi eredményt a dolgozók egészségvédelmének szolgálatában. A magyar nép egészségügyi helyzetét azonban nagymértékben rontotta az első világháború. A háborús vereségek, az egyre súlyosabbá váló járványok és a februári orosz forradalom hatására a magyar burzsoázia kénytelen volt szociális reformokhoz fordulni. Lényeges fordulatot hozott a magyar egészségügy terén is a Tanácsköztársaság. Különösen kiemelkedő munkásságot végzett e téren *Madzsar József* orvos. Egyre nagyobb mértékben bontakozott ki az egészségügyi felvilágosító tevékenység. Érthető tehát, hogy az 1918-ban kiadott tanterv a fiúpolgári iskolákban is jelentős szerepet biztosít az egészségnevelésnek.

Az egészségügyi oktatás annyiban tér el a lányiskoláétól, hogy *céljál az ember szervezettől való tájékoztatás mellett a magán- és közegészség biztosítására szolgáló legfontosabb ismeretek elsajátítását tűzte ki.* A tananyag lényegében megegyezik a fentebb ismertetett leányiskolai tananyaggal. Az egészségügyi részben azonban kibővíti a tananyagot az ipari egészségüggyel és a betegségek ellen való védekezések közé beveszi az ipari mérgezéseket is. Különösen kiemelt feladat volt az elsősegélynyújtás gyakorlati elsajátítása.

Az ellenforradalmi korszak 25 éve alatt az 1908-as leány- és az 1918-as fiúpolgári iskolai tanterv maradt érvényben. Ezeket a tanterveket nyomták újra és adták ki 1925-ben, majd 1927-ben. A tantervek, amelyeket a feudálkapitalista rendszer hozott létre, megfeleltek az ellenforradalmi korszak érdekeinek és így tartalmilag és módszertanilag lényegében nem változtatott semmit.

A Tanácsköztársaság leverése után a magyar nép egészségügyéért főleg a kommunista orvosok harcoltak. Ennek egyik eredménye a megelőzés intézményhálózatát irányító Országos Közegészségügyi Intézet (OKI) megalakulása lett 1927-ben. Ugyancsak *1927-ben a polgári iskolai tantervekhez új Utasítást adnak ki.*

Az 1927-ben kiadott tantervi Utasítás irányelveket határoz meg az egészségtan tanítás és az egészségnevelés számára. Így fő feladatként írta elő, hogy a *kényerkereső pályára menő tanulókat a saját egészségük megóvására és a közegészségügy terén rájuk háruló kötelességek elsajátítására kell nevelni.* A tanítás anyagát 3 fő csoportra tagolta. Az 1. rész: az emberi test megismerése az 1908-as és az 1918-as tantervek alapján. A 2. rész: az egészséges szervezet működésének megismerését és az egészség megőrzésének szabályait tartalmazta. Ebben a részben különösen jelentős a „*munkavédelem*” problémáinak taglálása. A 3. rész a betegségek elleni védekezéseket tartalmazta. Társadalmi szempontból a leglényegesebb az Utasításnak az az előírása, hogy az élethivatásra tekintettel a *foglalkozásokból eredő betegségek tanítását* emeli ki az Utasítás. Így például a mezőgazdasági területeken az anyarozs mérgezéseket, az ipari vidékeken az ipari megbetegedéseket kellett tanítani. Részletesen tanították a ragályos betegségek elleni védekezést. *Legrészletesebben — mint népbetegséggel — a gümőkórral foglalkoztak.* A mérgezések közül pedig az *alkoholizmussal.* Látható tehát, hogy a tantervi Utasítás mennyire tükrözte tananyagában is a kor szellemét és a társadalom életét.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a múltban a magyar egészségnevelés legfőbb iránya és célja: *a megelőzés, az egyénnek mint dolgozónak és a családnak egészségvédelme, a munkahigiéné és legfőképpen az egészségvédelmi ismereteknek gyakorlatias elsajátíttatása.*

A dolgozók egészségi állapotának javulását szolgáló egészségügyi intézkedések a II. világháború alatt semmivé váltak. Súlyos károk érték az egészségügyi hálózatot. Csak a felszabadulás tette lehetővé a magyar nép egészségügyének kibontakozását. A szocialista egészségügy kialakulása mellett az *egészségtan tanítás múltjának baladó elvei és módszerei – mint baladó hagyományok – alapját képezték a felszabadulás utáni általános iskolai egészségnevelésnek*, de mementóként is figyelemztetnek az egészségneveléssel kapcsolatos teendőkre, feladatokra és e téren a társadalmi rendünkkel szembeni igen komoly felelősségre.

IRODALOM

1. Tanterv a polgári iskolák számára 1868.
2. Tanterv a polgári fiúiskolák számára 1877, 1879.
3. Tanterv a polgári leányiskolák számára 1877, 1887.
4. Tanterv a polgári leányiskolák számára 1908.
5. Tanterv a polgári fiúiskolák számára 1918.
6. Utasítások a polgári leányiskolák 1908-ban kiadott tantervéhez 1914.
7. Utasítások a polgári fiúiskolák számára 1927.
8. Fülöp Tamás: Egészségügyi szervezéstan, Medicina Könyvkiadó, 1969.

DR. SZÜCS LÁSZLÓ
Eger, Tanárképző Főiskola

Az általános iskola korszerűbb kémiaoktatásáért*

Az általános iskolai kémiaoktatás *rendszere, elméleti és gyakorlati alapjai, sőt szemlélete sem felel meg* már egészen a mai kor, a fejlődő iskola követelményeinek. A 13–14 éves gyermek gyakran korszerűbb ismereteket szerez az iskolán kívül – főleg a modern tömegkommunikációs eszközök segítségével –, mint amit jelenlegi tantervi körülmények között „hivatalosan” tanítunk vagy taníthatunk neki. Sokszor nem tudja (nem tudhatja) összeegyeztetni az iskolán kívül szerzett tudományos információit az iskolában kapott tananyaggal. (Gondolom, ez más természettudományos tárgyak esetében is fennállhat.) A korszerűség fogalma alatt gondolkodtató, reálisan

* A Tanárképző Főiskolák Kémiai Szakbizottsága ez év júniusában a Szegedi Tanárképző Főiskolán tartotta évi rendszeres tantárgypedagógiai (szakmethodikai) ankétját az OPI kémiai tanszékével közös rendezésben.

A „Módszertani Közlemények” c. folyóirat lapjain azért érdemes megemlékezni e hasznosnak bizonyult ankétról, mert olyan fontos témát tűzött napirendre, mint az *általános iskolai kémia tanítás korszerűsítése*. A szakbizottság ülésén részt vettek azok a kollegák is, akik az OPI által létrehozott kémiai tantárgyi munkabizottságban a kémiaoktatás általános iskolai alapkonceptióit hivatottak kidolgozni.

Az ankét vitaindító exozéját dr. Balázs Loránt kandidátus, az OPI kémiai tanszékének vezetője tartotta, részletesen és tudományosan elemezve kémiaoktatásunk jelenlegi helyzetét és tervezett fejlesztésének főbb irányait. A bevezető előadás, valamint a részletes vita főbb csomópontjai a teljesség igénye nélkül az alábbiakban összegezhetők.